

jednoho zřekli, upřímně či neupřímně, ale zřekli. Něco tu tedy není v pořádku. Náš předseda doktor Goldstücker několikrát prohlásil, že považuje přeměny v naší vlasti za historický předěl evropského významu, za začátek nové éry. Zní to krásně, lichotí to národní domyšlivosti a dokonce to i zavazuje, rád bych mu věřil, ale jak si jen vysvětlit, že s novou érou bezvýhradně souhlasí i čelní představitel staré éry?

Buď se stal zážrak a tučné duše se rozpustily na svěžím ovzduší pražského jara 68, anebo je tu nějaký omyl. Že by se zmýšlily tučné duše, ty vypočítavé, dopředu kalkulující, že by špatně odhadly trend? Ale ať už je to tak či onak, mělo by se pokračovat v odučňování: rozdělovat dál funkce, výsady, obročí, uspišit rotaci kádřů i nekádřů, čerstvý vzduch, pěší túry a nevim co ještě pro společné blaho.

Pro jistotu, aby Čičkové náhodou neměl co kupovat.

LL č. 9. 25. dubna 1968

Ivan Klíma Jeden projekt a jedna strana

Až mě zarazí, jak se každý zaklíná tím slovem: socialismus. Jsou-li všichni pro jisté uspořádání společnosti, je to poněkud podezřelé. Buď se nevysslovují svobodně, anebo představa toho, pro co se vyslovují, je tak vágní, že skutečně každý může být „pro“. Každý totiž může být bez rizika pro dobro a spravedlnost, pro blahobyt nebo mír, stejně jako každý může být proti podvodům, korupci, násilí či bezpráví.

To, co se až dosud v naší zemi dalo, bylo blíž k tomu, „proti“ čemu jsme. Ostatně, kdo by dnes nepřipustil, že to mělo jen málo společného se socialismem? Zato se před námi rozvírá prostor toho, pro co jsme všichni: skutečně lidský socialismus. Dávná meta, vědecký, skutečně rozumný projekt společenského uspořádání.

Ale pro co to vlastně jsme? Pro jaké uspořádání společnosti? K čemu se to denně přihlašujeme?

Víme, že je socialismus zespolečňuje výrobní prostředky, že to systém vědecky řízené společnosti, slibuje odstranit odcizení člověka — sobě i práci. Vráť práci její tvořivost a člověku, který ji vykonává uvědoměle a dobrovolně, jeho důstojnost. Má dopřát každému odměny podle jeho zásluh. A potom ještě těch několik vágních představ. Skutečně humanistická společnost, svoboda, kultura pro všechny. Rovnost. A proti tomu naše dvacetiletá praxe. Je-li projekt socialismu tím nejlepším, co kdy vytvořilo lidstvo, jak vysvětlíme stále se opakující „deformace“ při jeho uskutečňování? Stalinismus a jeho byrokraticko-policejní dědice v řadě zemí, maoinismus, vývoj v Al-

bánii a na Kubě a ovšem i u nás? Lze tak naprosto a bez zaváhání přejít opakující se varování? Stále znovu mluvit jen o deformacích, které vlastně zavinilo snad několik lidí, snad nějaká vyšší zlověstná vůle, snad imperialistické rozvdky? Netkví kořen tragédie v samém projektu?

Tento projekt, jehož konstantním přívlastkem bý-
vá slovo vědecký, nese totiž všechny stopy doby, kdy vznikal, doby, která se nenávratně vzdaluje i se svými projekty; se svými ideály a sny se propadá do hlubin minulosti. Doby klanící se rozumu. Doby viry ve spásonosnou racionalitu vědy. Doby, která svrhávala Boha a eschatologický mýtus a toužila jej nahradit. (Čím? Ovšemže rozumem, vědou.) Doby, která věřila, že člověka a jeho potřeby lze beze zbytku vysvětlit a manipulovat ho tak k jeho vlastnímu štěstí. Doby, která jen málo tušila o psychologii. A věřila proto naivně a upřímně, že lze nalézt ideál pro všechny stejně přitažlivý a univerzální, jako dávalo náboženství.

Zajisté je možno pokusit se vytvářet beztržní, spravedlivější společnost, v níž by se člověk realizoval dokonaleji než v dosavadních typech společnosti, ale proč už jednou nepoložit otázku, zda je to možno učinit podle projektu více než sto let starého, zda je možno budovat fungující a šťastnou společnost na principech, které se tak často a tak úplně rozcházejí s tím, co víme, že potřebuje ke svému fungování moderní společnost a ke štěstí člověk druhé poloviny dvacátého věku?

Ve chvíli, kdy se moc pokouší realizovat nerealizovatelné, musí narazit na odpor většiny lidí. Může ustoupit anebo použít násilí. Co zůstane potom z odvěkého snu?

Nakonec na trůně tkví už jenom násilí.

Opakujme otázku: je možné a účelné budovat racionálně řízenou organizaci společnosti? Je možné to učinit už dnes? Lze předpokládat, že člověk, jehož psychika se vytvářela po tisíce let, dokáže během jedné či dvou generací proměnit své základní postoje? Zatím nás všechny zkušenosti vedou spíše k opačným závěrům. Dokonale racionální organizace umrtvuje jakýkoliv myšlenkový a společenský pohyb a je tedy počátkem konce stejně jako dokonalý chaos. Zatím nás všechny zkušenosti přesvědčily, že v okamžiku, kdy milióny lidských jedinců jsou organizovaně vlečeny k jedinému obrazu dokonalosti, k jedinému cíli, k jedinému štěstí, kdy se nad nimi počíná klenout jediný Bůh, jediný Rozum, jediný Plán nebo jediná Ideologie, blíží se katastrofa.

Racionální řízení společnosti může dnes směřovat pouze opačným směrem k zcela opačným cíli, než jak jej chápali ti, kteří až dosud společnost řídili. Problémem bude nikoliv, jak lidi podříditi jedinému modelu a jedinému názoru, ale jak vedle sebe zařadit a jak spojit ve fungující celek i nejprotichůdnější mode-

ly, zájmy a cíle ve všech oblastech lidské činnosti, jak co nejvíce rozšířit prostor pro mnohost projektů, aniž by se tyto projekty navzájem počaly křížit, naopak zajistit, aby vytvářely fungující celek. (Hovoří se o tom, že by pro další rozvoj společnosti, především iniciativy lidí při výrobě, mělo třeba obnovit v řadě odvětví aspoň v omezené míře soukromé podnikání. Ale proč uvažovat jen o jednom způsobu vybočení z jednotného modelu? Nenašly by se na druhé straně skupiny lidí, jejichž přesvědčení, jejichž ideálům by odpovídal právě opačný postup? Založení komun vybudovaných samozřejmě na základě naprosté dobrovolnosti, schopných odstranit uvnitř svého organismu peněžní vztahy i se všemi jejich důsledky, zavést přímou demokracii, založit vztah k práci výhradně na morálních podnětech a nabídnout tak lidem, toužícím po takovém způsobu života a seberealizace jinou stupnici hodnot, jinou kvalitu mezilidských vztahů než okolní společnost?) Každý člověk potřebuje chléb a svobodu. Ale každý člověk potřebuje ještě něco víc: a to něco víc, ať tím rozumíme Boha či kulturu, upření se k sobě nebo k druhým, potřebu obětovat anebo obětovat se, jej vyděluje z lidského houfu, činí jej neopakovatelným; to něco víc jej činí člověkem. Společnost, která se rozhodne usměrnit tuto nejvyšší lidskou potřebu, znásilnit ji jediným směrem, nemá budoucnost a nemůže skončit jinak než katastrofou.

* * *

S představou společnosti řízené racionálně k jedinému vypočítatelnému cíli se pojila představa jedné přísně racionálně řízené strany. Organizátorky postupu vpřed. Díky trvale prováděné vědecké analýze věčné společenské avantgardy. Tato idea, odhlédneme-li od historických a geografických podmínek, které ještě urychlily odhalení její zřetelnosti, vycházela ze stejné mylné představy: lidé a tedy jejich politická organizace jsou bezpečně a neodchylně manipulovatelní k předem vypočítatelným optimálním cílům. Ale lidé zůstávají lidmi a ve chvíli, kdy jejich jednání, jejich přístup k moci, jejich způsob vlády se vymknou kontrole, počínají nabývat vrchu iracionální síly: vášně, nenávisti, touhy (obohatit se, vládnout, vlastnit), vzniká téměř stínový obraz všech podobných útvarů z dob, kdy ještě nebylo vědeckých projektů společnosti, objevují se nemoci provávající každý oligarchický systém. Společensví, strana, která vznikla, aby vytvářela nejpřísnější racionálně řízenou společnost, plodí iracionalitu a chaos. Hlásá nejspravedlivější pořádek a odsuzuje tisíce a desítky tisíc (v některých zemích milióny) těch, kteří mají pochybnosti o spravedlnosti tohoto pořádku, hlásá rovnost lidí a vytváří mýtus vyvolené třídy, hlásá vyšší formu demokracie a likviduje i nedokonalé demokratické záruky a instituce předěšlého systému, hlásá největší svobodu a omezuje nejzákladnější svobody (a aby dovršila zhanobení svo-

body, pořádá volby, které svým průběhem a výsledky mají jen jednu dějinnou obdobu), vyhláší za hlavní podnět práce uvědomění a zároveň buduje masové tábory donucovací práce, prohlašuje samu sebe za ztělesnění pokroku a přitom se rychle mění v podivné souručensví, kde vedle sebe stojí zbytky duševní elity země, kariéristi i prostí násilníci, prohlašuje se za ztělesnění dělnické třídy a znavuje dělníky práv, za která úporně bojovali po sta let.

Jakkoli posledních deset let v naší zemi poněkud obrousilo tyto absurdní protiklady, rozpor narůstal, blížil se hranici, hranici smrti. Tehdy pro tuto stranu mohou existovat jen dvě volby: stanout pravdě tváří v tvář, jakkoliv je trpká a ořesná, anebo pokračovat v cestě, která nemůže končit jinak než národní katastrofou.

Upravu ovšem nestačí jenom poznat nebo dokonce prohlásit, je třeba z ní vyvodit důsledky. Unese jediná a tedy zatím nekontrolovatelná strana tyto důsledky?

Ohlédneme-li se zpět, ne na její téměř padesátiletou existenci, ale jen na dobu posledních dvaceti let, nacházíme tak neuvěřitelnou proměnu prostředků, taktik a hesel, uplatňovaných k dosažení cíle (stále méně jasně definovaného cíle — socialismu), že se to zdá více, než může unést psychu člověka. Budiž řečeno po pravdě, že tato proměna se brala (a v naší zemi je to obzvláště patrné) od nelidského k lidskému. Od sebeklamu k sebezpoznání. Od byrokraticko-policejního režimu k demokratickým projektům; jedno však zůstalo nezměněno: teorie o nutnosti absolutní jednoty, která je neodmyslitelná od teorie jediného, optimálního společenského projektu a jediné vždy pravdu nacházející a avantgardní politické organizace. Po každé proměně, jakkoliv to bylo absurdní, se znovu sešikovaly řady, v nich stanuli vedle sebe vyšetřovatelé i ty, kteří rehabilitovaných obětí, které dosud žily, ti, kteří konali omyly i ti, kteří tyto omyly chtěli napravit. Po léta tedy prakticky nedošlo k tomu nejsamozřejmějšímu, neodcházeli lidé, jejichž politika byla bludná nebo dokonce obudná, ani ti, kteří jí podporovali a prováděli. Organismus, který nevyvrhuje škodlivé zplodiny, jehož látková výměna je narušena, nemůže zdravě fungovat, bude vždy znovu ohrožen rozkladem, stane se sám zdrojem nákyzy a rozkladu.

* * *

Skutečnost, že společenský organismus se brání vyvrhovat ty, kteří jej ohrožují, skutečnost, že lidé ze dne na den jsou ochotni odsoudit to, co provádějí, že stále znovu podstupují lámání svých duší, má ovšem své příčiny. Neboť být vyvržen znamenalo být vyvržen do prázdna. Neperiodit se ze dne na den mělo jedinou alternativu: odejít a mlčet. A naopak: jakým právem měla strana odsuzovat lidi za zločiny, kterých se dopustili ne-li v jejich službách, tedy s jejím vědomím? Jak měla odsoudit jednotlivce a neodsoudit samu se-

be? Tady se blížíme bodu, kde kruh lze opustit anebo naopak znovu začít opisovat jeho dráhu, která nutně povede novými bludy k novým strašlivým a obávám se, že i krvavým zkušenostem a činům. Ten bod znamená diferencovat se anebo znovu semknout řady.

Říká-li diferencovat, myslím oddělit se a rozděliti se. Jsou zajisté chvíle v dějinách, kdy nejprotichůdnější společenské síly se přechodně sjednocují, aby čelily vnitřnímu, či ještě spíše vnějšímu nebezpečí. (Proto také zastánci falešné jednoty musí vždy přičarovávat přelud a strašidlo smrtelného ohrožení.) Tyto chvíle jsou vždy přechodné. Neexistuje-li reálné nebezpečí, tato falešná jednota, jednota kariéristů a morálně narušených s lidmi normálními a nezištnými, jednota lhostejných s angažovanými, jednota konzervativců a pokrokových, může jediné demoralizovat, rozkládat a usmrcovat jakýkoliv společenský pohyb a vývoj jakéhokoliv společenství.

Oddělit se tedy od zločinů minulosti a od lidí, kteří je spáchali. Oddělit se od falešných teorií a iluzí. Vrátiť pojmům jejich skutečnou hodnotu (žádná pokroková strana dnes nemůže být nacionalistická, ale nebylo by už třeba konstatovat, že ve jménu takzvaného proletářského internacionalismu se mlčelo k masovým vraždám, dodnes se mlčí k jistým druhům činů, k nimž nemůže žádný pokrokový občan světa zůstat lhostejný — připomeňme jen mlčení k vraždám v Indonésii, k programu genocidy na Blízkém východě, mlčení o skutečné podobě nigerijské občanské války nebo o antisemitské kampani v zemi severních sousedů), dát možnost lidem, kteří mají představu socialismu, odpovídající této historické epoše i tradicím této země, aby ji rozvíjeli a aby k její realizaci se mohli sdružovat lidé, lidé odhodlaní, čestní a morálně nenarušení, dát možnost vzniknout skutečně pokrokové straně, do níž může čestný člověk vstoupit bez rozpaků a obav, že po jeho boku sedí „upřimně“ přerozený donašeč, kající se prokurátor, okřikovač anebo muž, kterému přesvědčení vynášelo deset let ředitelský plat. Když nikdo horší.

Je ovšem možno znovu zamířiti k neuskutečnitelnému projektu, znovu semknout řady. Tím ovšem se komunistická strana zbaví možnosti zformovat pokrokové a tvůrčí síly této země, získat na svou stranu mládí, zformovat skutečnou levici k dosažení cílů, o nichž jsem se pokusil zmínit.

Tyto síly se pak zformují mimo ni a nejspíše pod zcela jinou organizující myšlenkou (tu budou čerpat třeba z moderního katolicismu), anebo nebudou-li k tomu mít možnost, nezformují se vůbec. Co může více poškodit další rozvoj naší země, co více ohrozit osudy socialismu, toho odvčkého snu v posledních dnech tak do omrzení a tak bezobsažně vzývaného?

L.L. č. 9, 25. dubna 1968

Zora Jesenská V čom záujme?

Chcem bez akéhokolvek taktizovania povedať svoj názor na takzvaný „súbor opatrení“, ktoré sa v poslednom čase podnikli a zrejme ďalej budú podnikat proti Sväzu československých spisovateľov, jeho tlačovým orgánom a jeho jednotlivým členom.

Najprv o Literárnych novinách.

Nehrajme si so slovami: boli vraj jen „prevedené“ do akejsi inej „sféry“. Povedzme to tak, ako to je: boli zastavené. To, čo s ich názvom teraz prekvitá pod protektorátom ministerstva, je časopis s iným vydavateľstvom, s inou redakciou, dokonca zacielený proti bývalým Literárnym novinám, teda je to iný časopis a používanie starého názvu je iba kamufláž.

Bolo nám teda — nám všetkým — zakázané vydávať jeden z orgánov nášho sväzu. O tomto fakte mám napodiv najmenej čo povedať. Je to otázka čisto mocenská a zastavenie časopisu zrejme vyhovovalo záujmu niektorých ľudí, ktorí majú moc. Nevyhovuje môjmu záujmu, iste nie je v záujme ani mnohých iných, lenže ani ja, ani tí iní nemáme nijakú moc. Preto diskutovať o veci z hľadiska spravodlivosti, demokratickosti, dobrého mena socializmu, prípadne dokonca z hľadiska občiansko-právnych zásad a podobne sa mi zdá zbytočné. Hádám ešte aký-taký zmysel má pri tejto príležitosti poukázat na podstatu veci.

Podstatu veci podľa môjho názoru postihol Ludvík Vaculík, keď sa na sjaзде zaoberal už vtedy naznačovanými hrozbami, že Sväz spisovateľov bude rozpustený, že sa spisovateľom vezme Literárny fond atď. — a v tejto súvislosti vyslovil otázku: „Ale jsou opravdu pány všeho? A co tedy ponechávají v rukou jiných než svých? Nic? To tu nemusíme být! Ať to řeknou!“ Teraz to teda „řekli“ a Vaculík počul odpoveď na svoju otázku a s ním sme ju počuli my všetci.

Pretože u nás, ako vysvitlo, naozaj nikomu nič nepatrí a všetko je len prepožičané, bolo možné jednoducho zviať Literárne noviny Sväzu čs. spisovateľov, ktorému doteraz právne akoby boli patrili, a bez akéhokolvek súhlasu tohto Sväzu ich prepožičať niekomu inému do majetku alebo na vydávanie. A tú istú operáciu bez akýchkolvek ťažkostí bude zajtra možné urobiť s ktorýmkoľvek iným časopisom, novinami, vydavateľstvom, fondom — čímkoľvek. A preto aj bolo možné, aby iná inštitúcia, nie tá, ktorá ich najímala, rozhodla, že treba zviať všetkých redaktorov Literárnych novín a vyhoditiť ich na ulicu, pričom sa pravdepodobne bolo ešte treba postarať, aby nemali publikačné možnosti ani inde. A ukázalo sa, že tu naozaj nemusia byť ani Literárni noviny, nemusia tu byť ani Vaculík a nemusia tu byť ani Jesenská, ani ktokoľvek iný či čokoľvek iné, o čom či o kom sa usúdi, že bude pohodlnejšie, ak tu nebudú.

Inak Vaculík citovanými slovami iba sformuloval,